

Van de Argentijnse pampa's tot de haven van Rotterdam; het licht staat op groen

1- Van Argentinië naar Nederland

Voor diegene die het geluk heeft te reizen, is de impact van ons landbouwmodel zichtbaar, voorlopig vooral in landen die nu bekend staan als ‘opkomende economieën’ – Brazilië, Indonesië, de Filippijnen, Argentinië: Ik heb het geluk al meer dan 25 jaar regelmatig in Argentinië te komen. Dit land, wat wij toch het meest kennen van Messi, Maxima en Fransisco, is een prachtig voorbeeld van waarom ons huidige economisch model niet werkt voor mensen daar, voor het milieu, maar uiteindelijk ook niet voor mensen in Nederland.

Begin jaren '90, toen ik voor het eerst voet aan de grond zette in Buenos Aires en de bus nam naar Asunción, de hoofdstad van buurland Paraguay, reed in door oneindige pampa's; moerassige velden waar kuddes koeien grazend de dag doorbrachten. Op palen langs de weg rustten roofvogels uit. Tijdens de verschillende stops waren er vele emmers water nodig om de insecten van de ruiten van de bus te halen. Tijdens diezelfde stops genoot ik van salades vol verse groenten.

Als ik nu in Argentinië kom, is er geen koe meer te bekennen. Ook de insecten zijn verdwenen; de pampa staat vol met soja. Het land dat ooit zo trots was op z'n eigen veeteelt importeert nu vlees en kent een groeiende bio-industrie. Ook de groenten worden niet meer lokaal geproduceerd. Een groeiend aantal mensen heeft bovendien last van gezondheidsproblemen door overmatig en onrechtmatig gebruik van

landbouwgif. Werkgelegenheid in de landbouw is afgenomen, het werk wordt nu voornamelijk gedaan door ingenieurs en machines.

Landbouw is naast energie, de sector die het leven en welzijn van iedereen op aarde beïnvloedt. De laatste decennia drukt de industriële landbouw een steeds groter stempel op de wereld; ze is de *driver* van landdegradatie, watervervuiling en ontbossing. Ze zorgt voor grote problemen in gezondheid. Dankzij dit model is werkgelegenheid afgenomen, komt de controle over land en water in de handen van een steeds kleinere groep mensen en ontvolkt het platte land richting de groeiende sloppenwijken van de stad.

Argentinië is een soort vergrootglas dat ons laat wat er mis is met onze economie. Op het eerste gezicht zien we alleen economische ontwikkeling door een snelle groei van de export – in dit geval soja. Maar als we verder kijken zien we een economie die alleen groeit in kwantiteit, maar afneemt in kwaliteit. Het welzijn van de bevolking verslechtert, de gezondheid neemt af. En op de middellange termijn zal de rek er snel uit zijn; land raakt uitgeput, water vervuult en bos verdwijnt. Daarnaast is de diversiteit van lokale economieën verdwenen, waardoor het niet eenvoudig zal zijn om de basis van de economie, als soja eenmaal niet meer productief is, te herstellen. Dit model is niet alleen een aantasting van werkgelegenheid nu, maar zeker een bedreiging voor werkgelegenheid in de toekomst.

Maar Argentinië is ook een voorbeeld van de manier waarop de keuzen die wij in Nederland maken niet alleen bepalend zijn voor werkgelegenheid, leven en welzijn binnen onze eigen grenzen of binnen

Europa, maar zeker ook voor de manier waarop mensen leven in de rest van de wereld.

In wat me rest van de 20 minuten, wil ik laten zien dat dit geen probleem is dat alleen Argentinië treft of betreft. Nederland en Nederlands beleid is een belangrijke factor in de mondiale economie.

Ik zou hier niet staan als ik geen hoop had op verandering. Daarom zal ik laten zien dat wij, ook vanuit het eigen belang van langetermijn werkgelegenheid en gelijkheid, in staat zouden moeten zijn om op andere manieren onze rol te spelen als handelsland, mits we ons durven te scharen onder de vernieuwers.

2- De lange arm van Nederland

Voor we gaan nadenken over het noodzakelijke alternatieve ontwikkelingspad, moeten we even stilstaan bij een aantal belangrijke feiten. Want in veel debatten over de mogelijke rol van Nederland, komt een soort Calimero-gevoel naar boven. Als we bijvoorbeeld de Nederlandse overheid of bedrijven aanspreken op hun rol in de ontbossing en gezondheidsproblemen die met de sojateelt samenhangen, wordt steevast opgeworpen dat Nederland toch veel te klein is om een verschil te maken.

Maar Nederland is niet zo klein. Laten we kijken naar wat getallen rondom de voedsel:

- Met de universiteit van Wageningen hebben we een van de belangrijkste kenniscentra op het gebied van landbouw in huis,

waarmee we een dominante speler zijn in de internationale agendasetting rondom voedsel en voedselproductie

- We zijn een belangrijke speler in de ontwikkeling van infrastructuur, met name havens
- Nederlandse bedrijven in de voedselketen behoren tot de top van de wereld: FrieslandCampina staat in de top 5 van grootste zuivelproducenten ter wereld; Unilever in de top 3 van voedsel en consumentenproducten en de haven van Rotterdam is na Sjanghai en Singapore, de grootste ter wereld.

Met dit soort bedrijven is Nederland wereldspeler in de voedselketen, en dat blijkt ook, want

- We zijn de 1-na-grootste importeur van soja uit Zuid-Amerika, na China
- En na de VS zijn we de grootste voedselexporteur van de wereld

Maar niet alleen in de soja of de bredere voedselketen spelen we een belangrijke rol.

- Nederland is de 23ste economie ter wereld
- We zijn medeoprichter en maken deel uit van de Europese Unie, het grootste handelsblok ter wereld
- Dankzij belasting- en investeringsverdragen, die zeer gunstig zijn voor hier gevestigde bedrijven gaat 20% van de wereldwijde internationale investeringen op enig moment via Nederland

Kortom, binnen ons bereik ligt een groot aantal knoppen die invloed hebben op onze eigen manier van consumeren en produceren, maar vooral ook op het leven en welzijn van anderen, en op de manier waarop we wereldwijd met onze natuur omgaan.

Nederland lijkt de oplossingen te willen vinden door flink te navelstaren. We denken dat al onze problemen worden veroorzaakt door anderen, terwijl wij oplossingen zoeken binnen de grenzen van ons eigen postzegellandje.

Maar we hebben zelf veel meer invloed op die buitenwereld dan we denken. We hebben dus niet alleen het recht maar ook de plicht om over onze relatie met die buitenwereld na te denken. Dat kunnen we doen vanuit de behoefte aan korte termijn economische ontwikkeling en werkgelegenheid. Maar omdat we van die wereld afhankelijk zijn en zullen blijven, moeten we ook een langere termijnvisie ontwikkelen vanuit de ambitie om overal ter wereld mensen in welzijn te laten leven op een manier die de grenzen van onze planeet respecteert.

Tijd dus om ‘out of the box’ te stappen, om ver buiten de grenzen van onze eigen postzegel om te denken over de Nederlandse economie. We moeten onszelf recht in de ogen kijken over onze rol en onze keuzes tot nu toe, over de consequenties voor onszelf en voor anderen wat betreft de verdeling van werk en inkomen, rijkdom en armoede en het effect op natuur en klimaat. Uitgangspunt daarbij moet zijn dat Nederlanders de aarde en alles dat daarop aanwezig is moeten delen met alle andere mensen.

Nederland is dus niet de kleine Calimero die het denkt te zijn. We zijn een speler van wereldformaat in de mondiale economie, zeker wat betreft de productie van en handel in voedsel.

Maar hoe gaan we daar nu mee om? En hoe kan dat anders?

3- Serieuze spin; greening the economy

Er is een groeiend bewustzijn dat het zo niet langer gaat. Sinds een paar maanden hebben we het steeds vaker over groeiende ongelijkheid. Maar alle denkwerk over een andere economie richt zich voorlopig nog op vergroening.

Dat klinkt prachtig, want wie wil dat nou niet, een economie die natuur niet verder aantast, zodat we problemen als ontbossing en klimaatverandering ver achter ons kunnen laten zonder onze welvaart op te offeren?

Helaas is de uitwerking van die vergroening teleurstellend fantasieloos. Kortgezegd komt het erop neer dat we met *technological fixes* onze huidige productie en consumptie iets duurzamer gaan maken. Dat doen we via grootse en meeslepende initiatieven, die vooral achter de tekentafels van directiekamers en centrale overheden worden verzonnen, Boeren, vissers, en mensen die leven met het bos komen er niet aan te pas.

Die vermeende oplossingen zijn ambitieeloos; vaak bestaat een groot deel van de verduurzaming uit de afspraak om bestaande wetgeving toch eens te gaan respecteren.

Maar op deze manier komen we er niet; de ongelijkheid wordt er niet kleiner door – immers, dezelfde mensen en bedrijven blijven aan de knoppen draaien, zonder dat het kapitaalintensieve productie- en consumptiemodel wezenlijk verandert. Dat kan, omdat er allerlei regels overeind blijven, die juist dat model zullen beschermen.

Daar moeten we iets doen. In wat mij rest aan tijd zal ik een aantal concrete actiepunten aanreiken.

4- Wat dan wel?

Om onze visie te ontwikkelen, kunnen we gebruik maken van belangrijke lessen uit de natuur.

Een van de lessen is dat geen enkel ecosysteem op zichzelf staat en in z'n eentje kan overleven. Zeeën, koraal en vissen zijn afhankelijk van de toevoer van zoetwater en van het sediment dat uit rivieren neerdalen. Als rivieren, door ontbossing en door overmatig gebruik van pesticiden en andere chemicaliën zoals nu in de sojateelt gebeurt, teveel troep meenemen, betekent dat het einde van het koraal. Dat koraal, op haar beurt, is de kraamkamer van vele soorten vissen. Zonder die kraamkamer, steeds minder vis. En steeds minder voedsel voor de 100-den miljoenen mensen die voor hun proteïnen afhankelijk zijn van die vis. Dit illustreert niet alleen hoe onze voedselproductie dreigt zichzelf in de staart te bijten, maar leert ons ook dat er zonder gedeeld belang, geen eigen belang kan bestaan.

Zo is het ook met onze Nederlandse economie. Ook voor ons geldt dat het eigenbelang alleen bestaat als het gemeenschappelijke in stand blijft. Toch wordt onze economie op dit moment bepaald door het denken in termen van concurrentie; wij hebben onszelf geleerd om in isolatie naar onze eigen economie te kijken, en vanuit concurrentie met anderen te denken. Terwijl we als Nederland, met onze open economie, meer dan

wie dan ook gebaat zijn bij het aangaan van samenwerking, bij solidariteit en bij denken vanuit complementariteit.

Dit klinkt allemaal groots en meeslepend, maar laten we het eens praktisch maken. Want we kunnen stevige stappen zetten, als we keuzes durven maken. Denken we dat een 'island of bliss' kunnen blijven in een wereldeconomie die steeds meer vervuult en mensen laat concurreren met machines en robots? Of gaan we voor connectie en solidariteit?

Als we erkennen dat we afhankelijk zijn van de kwaliteit van economieën elders, moeten we ook erkennen dat we verbeteringen in werkgelegenheid en gelijkheid hier alleen kunnen realiseren als dat daar ook gebeurt.

Dat is de keus waar we voor staan; gaan we onze middelen en positie gebruiken om andere economieën te versterken en verduurzamen zodat we samen het welzijn op lange termijn kunnen verbeteren? Zo ja, dan moeten we consequenter zijn in de keuzes die we maken in onze handelsrelaties.

We hebben dan behoefte aan veel grotere beleidscoherentie tussen de handelsagenda en onze bredere internationale agenda. Dus moet er een aantal knoppen om.

Ik ga een paar van die knoppen benoemen.

=> Laten we beginnen met een van de meeste schimmige schakels in ons economisch systeem; bi-laterale investeringsverdragen

Eerst maar eens wat we nu doen:

Nederland heeft op dit moment 96 BITs lopen. Deze verdragen beschermen buitenlandse investeerders in de landen waar ze investeren. Ze stellen deze investeerders in staat om hun winstdoelstelling te laten prevaleren boven het vergroten van welzijn, werkgelegenheid of behoud van natuur en milieu in die landen.

De doelstelling om buitenlandse investeringen te bevorderen is op zich niet slecht. Immers, handel kan welzijn zeker bevorderen. Die doelstelling kunnen we dus handhaven.

=> Hoe kunnen we dit soort verdragen gaan inzetten voor wezenlijke verandering?

Maar dat kan alleen als er wederkerigheid in die verdragen komt, zodat landen ook de buitenlandse investeerders kunnen aanspreken op hun bijdrage aan banengroei, hun zorg voor het milieu en het betalen van belasting. Bovendien is het noodzakelijk dat de schimmigheid rond die verdragen wordt opgeheven, door de rechtspraak in het publieke domein te brengen maar vooral door de totstandkoming van die verdragen hier *en* daar weer onderdeel van democratische processen te maken.

=> Onze kijk op voedsel en voedselproductie is ook aan herziening toe. Want wat doen we nu?

Onder het mom van 'voedselzekerheid in 2030' is Nederland een van de grootste voorvechters van een model van grootschalige, kapitaalintensieve productie zonder oog te hebben voor de mogelijkheden van kleinschaliger, diverse productiesystemen die veel meer werkgelegenheid bieden en bovendien in balans zijn met hun natuurlijke omgeving.

=> En echt, dat kan anders:

Steeds meer studies wijzen immers uit dat voedselzekerheid begint bij de eigen achtertuin, en dus niet per se wordt bevorderd door grootschalige

monoculturen als soja en de bio-industrie voor vlees.

Houd dus op met monomaan investeren in kapitaalintensieve landbouw via de Topsector Agri en laat onze brede kennis over landbouw doorklinken in ons handels- en investeringsbeleid.

=> Maar er is nog iets wat we kunnen doen en dat is bijdragen aan het herstel van wereld's ecosystemen die nu door diezelfde nadruk op monomane productie voor 90% zijn vervuild of vernietigd.

Daarmee slaan we dan twee vliegen in 1 klap; we zorgen dat bos, land en water veel meer dan nu bijdragen aan voedselproductie, met minder gebruik van kunstmatige grondstoffen en we geven een *boost* aan lokale economieën die werkgelegenheid en lokale productie terugkrijgen.

Dit is geen waandenkbeeld; Both ENDS en andere maatschappelijke organisaties over de hele wereld boeken aantoonbare successen met herstel van bos en duurzaam beheer van land en water. Dit zijn geen kleinschalige initiatieven; ze beslaan vaak meerdere landen en grote groepen mensen.

=> Laten we als Nederland inzetten op dit soort innovaties, door ze te integreren in onze productieketens en ze te ondersteunen met durfkapitaal.

=> Een laatste concrete actie die we op zeer korte termijn in gang kunnen zetten gaat over de 'stem van onderop': De Nederlandse democratie en verzorgingsstaat is het directe gevolg van burgerinitiatief. Van mensen met geld die hun verantwoordelijkheid namen voor minder bedeeden, en van mensen zonder geld die opkwamen voor hun eigen belang en bereid waren daar hun nek voor uit te steken.

Dat burgerinitiatief heeft ons geen windeieren gelegd.

=> Maar wat doen we met die kennis en ervaring?

We laten toe dat dat initiatief in de rest van de wereld steeds verder de kop in wordt gedrukt. We staan niet voor transparante processen, we proberen via handelsafspraken de door maatschappelijke organisaties bepleitte beleidsagenda te ondermijnen en we stellen geen harde eisen aan bedrijven om lokale participatie een onderdeel te laten zijn van hun processen.

=> Hoe kan het anders?

Burgerinitiatief kan veel opleveren. Toch gaat onze ontwikkelingssamenwerking steeds meer naar de private sector en laat ze de maatschappelijke bewegingen steeds meer links liggen.

We moeten weer gaan investeren in organisaties die staan voor beter bestuur, die opkomen voor mens en milieu, en die realistische informatie geven over het lokale investeringsklimaat en de investeringsrisico's in bepaalde regio's. Maar ook in lokale initiatieven die nieuwe economische activiteiten ontwikkelen. Daar winnen we op den duur duurzame handelspartners mee.

De NL overheid heeft hier veel te bieden, ook buiten ontwikkelingssamenwerking om, bijvoorbeeld met haar inzet op economische diplomatie.

Het stoplicht staat op groen

We weten wat we moeten weten; onze mondiale economie is in een crisis, niet in de laatste plaats omdat we niet durven te denken over een wereldeconomie die in balans is met mens en milieu. We hebben de

kennis, de technologie en de invloed om daar iets aan te doen. Als open economie is handelen vanuit de ambitie om ook anderen mee te laten profiteren van ontwikkeling in ons eigen korte- en vooral lange termijnbelang.

Met de invloed die we hebben kunnen we rustig stellen dat we in staat moeten zijn om de monomane taferelen, zoals ik die tot mijn schrik op de pampa's van Argentinië aantref maar die over de hele wereld zichtbaar zijn, om te keren. Het stoplicht naar echt duurzame werkgelegenheid en gelijkwaardige handelsrelaties staat wat mij betreft dus op groen. We hoeven alleen nog over te steken.